

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.114.5

О. Д. Гринь

кандидат юридичних наук
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

О. І. Донченко

кандидат юридичних наук
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПИТАННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ПРАВОСВІДОМОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем правосвідомості в сучасному суспільстві, характеристиці чинників, що впливають на формування правосвідомості та аналізу державних заходів щодо удосконалення правосвідомості в сучасних умовах.

Ключові слова: правосвідомість, правова культура, правове виховання.

Постановка проблеми. Підвищення рівня правосвідомості громадян є вкрай необхідним та важливим чинником процесу інтеграції сучасного українського суспільства до європейського правового простору. Але головне, що існує прямий зв'язок наявного рівня духовності соціуму, правової освіченості із станом злочинності в ньому. Правосвідомість є вищим рівнем віддзеркалення соціально-економічних відносин людей, виражених у законах суспільства. Формування правосвідомості людини має актуальне значення для побудови незалежної Української держави — з власним державним устроєм, соціальними відносинами і правовою системою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Правосвідомості присвячено багато уваги в дослідженнях сучасних українських вчених: В. Д. Бабкіна, М. І. Коцюби, В. А. Котюка, П. Ф. Мартиненко, А. Р. Мащок, Є. В. Назаренка, П. М. Рабіновича, В. М. Селіванова, С. А. Тихонової, В. Л. Васильєва. При цьому чітких уявлень стосовно шляхів її удосконалення на сучасному етапі розвитку суспільства на сьогоднішній день у літературі майже не існує.

Постановка завдання. Проаналізувати наукові погляди щодо правосвідомості, окреслити фактори формування правосвідомості, дати загальну

характеристику державним заходам щодо удосконалення правосвідомості в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Жодне явище не впливає на право, якщо попередньо не відбивається в правосвідомості [1, с. 294]. Право, як соціальне явище, викликає те чи інше ставлення до нього людей, яке може бути позитивним (людина розуміє необхідність і цінність права) або негативним (людина вважає право непотрібним). Люди в тій чи іншій формі висловлюють своє ставлення до всього, що охоплюється правовим регулюванням та що пов'язано з уявленнями про право: до законів та інших правових актів, до діяльності суду, до поведінки членів суспільства у сфері дії права. Людина якось ставиться до минулого права, до права, що існує зараз, і до права, яке вона хотіла б бачити в майбутньому. Це ставлення може бути раціональним, розумним і емоційним, на рівні почуттів, настроїв. Те чи інше ставлення до права і правових явищ у суспільстві може бути в одній людини і у групи людей, людської спільноти.

Правосвідомість — своєрідний фільтр, через який пропускаються всі фактори, що впливають на право, це неминучий супутник права, і обумовлено це тим, що право — регулятор відносин між людьми, наділених волею і свідомістю, і тому процес втілення права в життя — зазвичай усвідомлена воляова діяльність людей.

Правосвідомість — це сукупність правових поглядів, що виражають ставлення людей до чинного права, його мети, завдань, способів та методів регулювання, до оцінки правомірності його норми та уявлення про майбутню правову систему чи окремі її елементи. Можна сказати, що це сукупність уявлень і почуттів, які виражають ставлення людей до права і правових явищ у суспільному житті. Російський правознавець І. А. Ільїн бачив у правосвідомості не просто засіб, що забезпечує зовнішній контроль поведінки людей, але індивідуальний суб'єктивний стан індивідів, що формується на основі багаторічного духовного досвіду [2, с. 31].

Правосвідомість зазвичай не існує в «чистому» вигляді, вона взаємопов'язана з іншими формами усвідомлення реальності і дійсності. Так, досить часто правосвідомість переплітається з моральними переконаннями. Люди оцінюють право і правові явища з точки зору моральних якостей добра і зла, справедливості і несправедливості та ін. Ставлення до права часто визначається політичними поглядами, але це не дає можливості повністю зрозуміти сутність і роль права в житті суспільства.

Очевидно, що з розвитком міжнародних економічних відносин, загрози знищення людства внаслідок екологічних катастроф або воєн зростає значення права як найбільш ефективної регулятивної системи світового порядку. У зв'язку з цим на перший план виходить необхідність вдосконалення правосвідомості як умови нормального існування індивіда, групи або суспільства [3, с. 305].

Будучи однією з форм суспільної свідомості (поряд з політикою, мораллю, мистецтвом, наукою та ін.), правосвідомість підкоряється тим же закономірностям, що і суспільна свідомість в цілому, вона може відображати не тільки стан суспільних відносин, а й тенденції їх розвитку. Виперед-

жаюче відображення суспільних відносин залежить від ступеня пізнання об'єктивних закономірностей. Але оскільки суспільні відносини відрізняються динамізмом, розвиваються суперечливо, то їх випереджаюче відображення в правосвідомості не може бути адекватним. Особливо це характерно для епох революцій та зміни правлячого режиму.

Вплив правосвідомості на організацію суспільного життя досить великий. Цим пояснюється включення його в механізм правового регулювання як одного із засобів впливу на суспільні відносини. Специфічна риса правосвідомості як складової частини механізму правового регулювання полягає в тому, що її роль не обмежена стадією правового впливу. Правосвідомість включається в роботу і на стадії правотворчості, і на стадії реалізації права. В тій чи іншій мірі вона присутня в усіх елементах механізму правового регулювання — нормах права, правовідносинах, актах реалізації права.

Найбільш зриму роль відіграє правосвідомість на стадії реалізації права, в процесі втілення в життя юридичних прав і обов'язків. Завдяки їй в державі з'являються такі поняття як законність, правопорядок. Життя людини ясно демонструє, що свідомість, думка, образ, вольове зусилля дійсно керують поведінкою людей, ініціюють та регулюють їхні дії і вчинки у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі правовій [4, с. 303].

В юридичній літературі почав вживатися термін «легітимність права», під яким розуміється визнання діючої системи права більшістю населення країни. Це визнання здійснюється через правосвідомість як на раціональному, так і на емоційному рівнях [5, с. 100]. Входить у вживання також термін «лояльність правосвідомості», під яким розуміється його якісна характеристика, властивість його окремих елементів забезпечувати правомірність поведінки учасників правового життя суспільства, активне використання і захист ними своїх суб'єктивних прав, усвідомлене виконання обов'язків, участь у соціальному контролі правової дійсності [6, с. 15].

Від рівня, якості, характеру, змісту правосвідомості значною мірою залежить те, якою буде поведінка людини в суспільстві — правомірною, соціально корисною або неправомірною, соціально шкідливою і небезпечною.

Взагалі, духовний розвиток людини має важливе значення для побудови самостійної незалежної держави з власними соціальними відносинами та правовою системою. Процес переходу до ринкових відносин, який розпочався в Україні після проголошення незалежності, триває й досі, є непослідовним і суперечливим. Визнання приватної власності та розвиток нових приватних форм господарювання обумовлюють певні деформації в економічній сфері українського суспільства, які породжують деформовану свідомість, бездуховність і свавілля в різних сферах його життя. Такі тенденції особливо небезпечні для державної розбудови, створення її економічної, політичної та духовної бази.

Ефективним засобом боротьби проти цих негативних явищ є формування в суспільстві позитивної масової та індивідуальної правової свідомості. Високі моральні принципи, естетичні смаки, політична культура індивіда формуються в нерозривному зв'язку із здобуванням необхідного обсягу

знань щодо правових норм, тому найбільш важливим і ефективним шляхом формування правової свідомості членів суспільства є засвоєння ними основ правознавства як у процесі навчання, так і в процесі їх професійної діяльності.

Складна соціально-політична й економічна ситуація породила могутні соціальні, соціально-психологічні, економічні, соціально-побутові чинники дестабілізації правової свідомості всіх верств населення України. У наш час в суспільстві та у свідомості українців відбуваються радикальні перетворення. Багато моральних цінностей, які мали значний вплив на формування правової свідомості декількох поколінь людей, сьогодні піддаються переосмисленню та переоцінці.

У масовій свідомості відбувається зміна уявлень про межі припустимого в соціальній поведінці, про правила й норми поведінки в суспільстві. Негативна динаміка масової правової свідомості в суспільстві обумовлена тим, що, з одного боку, старше покоління ще не в повному обсязі адаптувалося до нових умов економічного та політичного розвитку самостійної України, а з іншого боку, проявляється збільшення правової неграмотності та правового нігілізму в молоді, що відбувається на тлі методологічного й методичного відставання в галузі проблем правового виховання. І ця проблема полягає у відсутності цілісної ефективної системи правового виховання людей, що є однією з причин низького рівня правової свідомості суспільства. Про це свідчить кількісне зростання злочинності взагалі.

Гострота ситуації в галузі правової освіти пов'язана із соціальними, економічними, політичними кризовими процесами. Очевидно, що в сучасних умовах, коли здійснюється визначення та закріплення на законодавчому рівні принципу гуманізму, відбувається переорієнтація освіти на розвиток особистості, утверджується пріоритет загальнолюдських цінностей, особливого значення набуває проблема правового виховання, формування правової культури. Саме права освіта покликана забезпечити правову соціалізацію особи через систему правових знань і розвиток правового мислення, формування ставлення людей до правових норм як внутрішньої цінності. Процес формування правової культури передбачає свідоме сприйняття та засвоєння правових знань як особистісних цінностей і втілення їх у правову поведінку [7, с. 113].

Щоб підвищити рівень правосвідомості, необхідно, перш за все, сформувати у кожної людини розуміння того, яке значення має закон в житті всіх і кожного. Причому, закон слід розуміти не як формальну заборону, а як керівництво до дій, компас для прийняття правильного рішення в будь-якій ситуації (правильного з точки зору суспільства і з точки зору сучасного та майбутнього конкретного індивіда).

В подальшому необхідно переконати і прищепити звичку практично співвідносити свої дії з вимогами закону, виробивши правильне ставлення до нього як до важливої цінності. Іншими словами, важливо, щоб правові знання перетворились у тверді переконання, що правові норми необхідні, справедливі, і тому їх необхідно за будь-яких умов і в будь-яких ситуаціях дотримуватись.

До правового виховання слід підходити з врахуванням його соціальної сутності, як необхідної виховної частини громадянина. Не можна правове виховання зводити до завдання профілактики правопорушень. Правда, профілактичний елемент в структурі правового виховання міститься, і в багатьох випадках він має важливе значення для формування активної життєвої позиції кожного члена суспільства, уміння і здатності боротися з будь-якими негативними відхиленнями від соціальних норм. Але правове виховання не зводиться тільки до профілактики, а спрямоване, перш за все, на забезпечення своїми специфічними засобами досягнення спільних цілей політичного і морального виховання.

Формування правосвідомості відбувається під впливом всіх аспектів суспільної діяльності і суспільних відносин. Поряд з цим існують і специфічні методи цілеспрямованого правового виховання. Вони включають різні форми вивчення права, інформування та пояснення права всіма засобами масової інформації, впливу на особу застосуванням правової практики, яку вона спостерігає, особисту участь у правоохоронній діяльності.

Але слід пам'ятати, що забезпечення знань в необхідних межах закону — це не самоціль, а засіб, щоб досягти розуміння особою права і його принципів, вплинути на її готовність слідувати закону, сприяти її високій правовій активності у повсякденному житті, уміння співставляти свою поведінку з принципами та конкретними вимогами закону.

Дуже важливо в процесі правового виховання показати, що сам соціальний зміст законодавчого регулювання пов'язаний з втіленням у життя ідеї справедливості. Вона реалізується, наприклад, в рівному підході закону до всіх членів суспільства, врахуванні особистісних характеристик особи і ситуації, які дозволяють максимально диференціювати акт правозастосування, співвіднести рішення слідчого, прокурора, суду з конкретною особистістю винуватого, умовами його виховання та життєдіяльності, мотивацією вибору злочинного варіанту поведінки. На основі аналізу тексту закону, змісту правових принципів, інститутів і норм необхідно показувати, що право захищає справедливість.

В ході правового виховання потрібно враховувати не тільки вікові соціально-психологічні особливості, але й специфічне становище людини, невизначеність майбутнього, невлаштованість сьогодення, пов'язані з економічною кризою, яку зараз переживає країна. Але засвоєння правових вимог, які несуть у собі у концентрованому вигляді великий досвід нашого суспільства, суттєво полегшує регулювання своєї поведінки та формування громадянської позиції.

Завдання правового виховання полягає в тому, щоб виробити у людей переконання, що недоліки виховання, економічна безвихідь не виправдовують людину, яка обрала протиправний варіант діяльності, що за будь-яких умов правопорушник понесе особисту відповідальність перед суспільством і буде зобов'язаний спокутувати свою вину. Правове виховання всіх членів суспільства включає такі форми виховної діяльності: диспути, зустрічі з практичними працівниками правоохоронних органів, відвідування органів суду, прокуратури, міліції.

Цілком очевидно, що стан правосвідомості особистості в Україні потребує певних коректив моделі виховання учнів та студентів у навчальних закладах, удосконалення законодавства, що регулює питання правової та економічної захищеності населення та створення Державної програми формування правової культури громадян шляхом розвитку правової освіти і правового виховання населення.

В умовах різноманітних перетворень, що відбуваються в сучасній Україні, значення правового виховання громадян суттєво зростає. Складні трансформаційні процеси, які впливають на всі сторони життя суспільства, справляють і негативний вплив на цей процес. Економічна криза, наслідки якої призводять до зuboжіння основної маси населення, неефективна політика державної влади щодо її подолання, політична нестабільність, невиконання передвиборних обіцянок політичними діячами, засилля корупції у всіх ешелонах публічної влади тільки ускладнюють ситуацію у правовій сфері та прискорюють процес втрати як моральних, так і правових орієнтирів громадянами України. Це, у свою чергу, призводить до деформації правосвідомості, погіршення криміногенної ситуації в країні, невиконання правових приписів населенням, що виступає факторами соціальної нестабільності. Значення правового виховання у цих умовах не тільки не зменшується, а натомість, суттєво зростає. Звичайно, без ужиття комплексу заходів щодо вирішення різноманітних державних та суспільних проблем ефективність правового виховання буде невисокою, але саме ця робота покликана застерегти від деградації правової культури громадян, а також сприяти її підвищенню. У сучасній науковій літературі висвітлено багато досліджень щодо проблем правового виховання (В. І. Андрейцев, С. Є. Демський, В. П. Колісник, Л. О. Марченко, С. В. Матвеев, О. О. Орлова, Л. М. Павловська, О. В. Петришин, С. П. Погребняк, С. Г. Серьогіна, Ю. М. Сміщук, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика та ін.).

При дослідженні проблеми правового виховання необхідно виходити з того, що воно виступає як динамічний процес, який для досягнення ефективного результату повинен бути триваючим, поступовим та сталим, що особливо важливо у трансформаційний період розвитку соціуму, коли відбуваються зміни суспільних відносин, з'являються нові обставини, викликаючи соціальну напругу та нестабільність. Тому у цих умовах правове виховання повинно встигати за тими змінами, які відбуваються у суспільстві.

Аналіз законодавчої бази України щодо удосконалення правової свідомості громадян дозволяє виділити наступні нормативно-правові акти.

По-перше: Державна національна програма «Освіта» («Україна ХХІ століття»), в якій зазначається, що формування правової культури — це один з елементів мети національного виховання [8]. Становлення демократичної держави, розвиток на основі духовності, моральності неможливі без високоосвіченого суспільства з розвинутою правовою культурою і глибокою правосвідомістю. Тому формування правової культури є одним з основних напрямків розвитку освіти [9, с. 13].

По-друге: Національна програма правової освіти населення, затверджена Президентом України 18 жовтня 2001 року. Метою цього документа

є підвищення загального рівня правової культури як окремих громадян, так і суспільства в цілому [10]. Також йдеться про вдосконалення системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права, гуманістичних правових ідей, загальнолюдських та національних правових цінностей (у тому числі через подолання правового нігілізму). Реалізація цього документа має сприяти також поліпшенню якості юридичної, правової освіти населення (зі збереженням та розвитком вітчизняних традицій у цій сфері), а також підвищенню рівня правової інформованості населення.

Реалізація мети Програми передбачається шляхом: утвердження високих моральних засад у суспільному житті; визнання правової освіти населення одним із основних чинників формування високої правосвідомості і правової культури окремих громадян та всього суспільства; активної участі в організації і здійсненні заходів із правової освіти населення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, навчальних та культурних закладів, наукових установ, міжвідомчих координаційно-методичних рад з правової освіти населення, видавництва та видавничих організацій, засобів масової інформації та поєднання комплексу заходів у сфері правової освіти, що здійснюються цими органами, організаціями, закладами і установами; забезпечення відкритості правової інформації, доступу всіх верств населення до її джерел та ін.

На підставі вищезазначеної Програми Президента України з метою підвищення культурного рівня та правової свідомості населення, виховання поваги до закону, створення належних умов для формування громадянського суспільства обласні ради затверджують Програму правової освіти населення. Наприклад, обласна рада Одеської області затвердила таку Програму на 2014–2018 роки ще в листопаді 2013 року. На її підставі всі районні ради області затверджують Програму правової освіти населення відповідного району на зазначений термін.

Враховуючи вищенаведені положення Програми, можна зробити висновки, що основними завданнями правового виховання в сучасній Україні, є: а) підвищення загальної моральності громадян, б) формування достатнього рівня правової культури й правової свідомості громадян, в) зниження рівня девіантних вчинків. Усе це неможливе без науково обґрунтованої державної політики у сфері правового виховання, якої, на жаль, в Україні поки що бракує. Ось чому для підвищення рівня правової культури її громадян перш за все необхідно виробити чітку державну політику у цій галузі, яка передбачала б координацію зусиль усіх державних органів у цьому процесі. Важливо також повною мірою використовувати весь позитивний досвід, накопичений у нашій країні за минулі десятиліття. Причому застосовувати його треба творчо, оскільки деякі питання у сфері правового виховання необхідно вирішувати на концептуально новій основі, з огляду на завдання нинішнього етапу розвитку України як суверенної держави, що прагне стати демократичною і правовою. При цьому необхідно пам'ятати, що вирішення завдань з формування сучасної правової культури у громадян в умовах перехідного етапу суспільства залежить не

тільки від держави, а й від зусиль всієї громадськості, кожного громадянина країни.

Слід пам'ятати, що держава разом з усіма інститутами політичної та правової системи суспільства здатна підвищити правову культуру суспільства за рахунок цілеспрямованої та ефективної діяльності. Порушення законодавства, ігнорування правових і етичних норм самими органами влади, демонстрування політики подвійних стандартів призводить до правового нігілізму, зводить нанівець усі зусилля, спрямовані на підвищення правового виховання суспільства.

Висновки. Таким чином, правосвідомість — це певна система почуттів, поглядів, ідей, теорій та традицій, які виражають ставлення громадян до чинного законодавства, юридичної практики, прав, свобод і обов'язків, а також до бажаного права. Правосвідомість є обов'язковою умовою формування громадянського суспільства і правової держави. Та соціально-політична й економічна ситуація, в якій опинилася сьогодні Україна, породила могутні соціальні, соціально-психологічні, економічні, соціально-побутові чинники дестабілізації правової свідомості всіх верств населення України.

Українська держава повинна розробити державну політику щодо подолання деформації правосвідомості. Вважаємо першочерговими наступні заходи: 1) подолання економічного і політичного кризового стану в суспільстві; 2) забезпечення належної якості законів та підзаконних актів, що приймаються; 3) удосконалення системи правозастосовної і, насамперед, судової діяльності; 4) подолання недовіри населення до роботи правоохоронних органів; 5) забезпечення дієвості юридичної загальної освіти, здатної поліпшити професійну компетентність посадових осіб; 6) поліпшення інформаційно-правової культури громадян.

Але слід зауважити, що успіх у впровадженні механізму щодо реалізації такої політики залежить від постійної співпраці, підтримки та діалогу з ключових питань серед головних учасників цього процесу: центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, ЗМІ та інших суб'єктів права. Крім того, ми повинні враховувати особливості історичного досвіду як України, так і зарубіжних країн.

Список літератури

1. Комаров С. А., Малько А. В. Теория государства и права [Текст] / С. А. Комаров, А. В. Малько : учебно-методическое пособие, краткий учебник для вузов — М. : Норма-Инфра-М, 2001. — 771 с.
2. Ильин И. А. О сущности правосознания [Текст] / И. А. Ильин. — М. : Рарогъ, 1993. — 235 с.
3. Притченко Р. С. Правовое сознание и правовая культура [Текст] // Основы теории права и государства в вопросах и ответах : учебное пособие / Р. С. Притченко. — Х. : Одиссей, 2002. — 399 с.
4. Теория государства и права [Текст] : учебник / под ред. Р. К. Бабаева. — М. : Юристъ, 1999. — 604 с.
5. Крилле Г. Правовое чувство или легитимность правопорядка [Текст] / Г. Крилле // Государство и право. — 1987. — № 3. — С. 100–105.

6. Белканов Е. А. Структура и функции правосознания [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 09.00.11 «Социальная философия» / Е. А. Белканов. — Екатеринбург, 1996. — 24 с.
7. Савош Г. П., Сорокіна Л. М. Формування правової культури молоді та її вплив на соціальний розвиток суспільства [Текст] / Г. П. Савош, Л. М. Сорокіна // Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. — 2010. — № 6. — С. 111–113.
8. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 576 від 29 травня 1996 р.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%B> — Назва з екрана.
9. Леськова М., Леськов В. Розбудова державності: проблеми правової культури [Текст] / М. Леськова, В. Леськов // Рідна школа. — 1997. — № 10. — С. 13–16.
10. Про Національну програму правової освіти населення [Текст]: Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. № 992/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 43. — С. 36–44.

О. Д. Гринь

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

О. И. Донченко

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ ПРАВОСОЗНАНИЯ: ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ И ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ

Резюме

В статье сделан вывод о том, что правосознание связано с другими формами осознания реальности и действительности. Формирование правосознания зависит от социальной, политической и экономической ситуации в государстве. Состояние правосознания в Украине требует конкретных корректировок модели воспитания молодежи в учебных заведениях, совершенствования законодательства в социальной и экономической сферах, а главное — сотрудничества органов государственной власти, органов местного самоуправления и граждан Украины.

Ключевые слова: правосознание, правовая культура, правовое воспитание.

O. D. Grin

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

O. I. Donchenko

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THE CURRENT STATE OF LEGAL CONSCIOUSNESS: FORMATION
CHARACTERISTICS AND IMPROVEMENT PROBLEMS**

Summary

The article concludes that legal consciousness associated with the others of realization of reality and validity. Formation of legal awareness depends on the social, political and economic situation in a state. In Ukraine the state of legal consciousness requires specific adjustments of youth's education model in educational institutions, improving of legislation in social and economic spheres, and the most important is cooperation of public authorities, local governments and citizens of Ukraine.

Key words: legal consciousness, legal culture, legal education.